

FEBRUÁR 1948 A 25-ROČNÝ ROZVOJ NAŠEJ FILOZOFIE

ANDREJ SIRÁCKY

I

V dejinách nášho štátu, našich národov i našej komunistickej strany bolo mnoho významných medzníkov a slávnych období, z ktorých 25. februáru 1948 patrí nesporne *jedno z prvých miest*. Vtedy náš ľud, naša robotnícka trieda pod vedením Komunistickej strany Československa *definitívne* sa rozhodli, že v ďalšom vývine pôjdeme cieľavedome — v duchu našich revolučných, pokrokových, demokratických tradícií — *socialistickou cestou*.

Za celý tento čas, od r. 1945 bolo viac etáp a situácií, v ktorých sa rôzne socializmu nepriateľské sily pokúšali *o zvrat na tejto ceste*. Vidíme dnes, že ani po víťaznom Februári 1948 cesta budovania socializmu v našom štáte nebola ľahká, bez problémov a konfliktov. Analýza¹ ukazuje, že v našom vývine — okrem objektívne daných „hraníc“ dosiahnutého vývinového stupňa — vyskytovali sa aj chyby a omyly subjektivistického rázu, ktoré nespočívali len *v objektívnych pomeroch*, ale aj *v nedostatku teoretických znalostí, zanedbávaní leninských princípov a v opúšťaní triednych a straníckych pozícií pri hodnotení situácie*. Subjektivismus a voluntarizmus sa prejavovali v „preceňovaní dosiahnutého stupňa vývoja“, v idealizácii morálno-politickej jednoty a vo „vytyčovaní nereálnych politických a hospodárskych cieľov“. Pravicoví oportunisti a revizionisti spochybňovali našu cestu k socializmu a pod zástavou boja proti dogmatizmu útočili proti marxizmu-leninizmu vôbec.²

Spoločensko-politický vývin v našej vlasti od oslobodenia Sovietskou armádou, od mája 1945 (v tejto súvislosti treba uviesť aj Slovenské národné povstanie r. 1944 a Košický vládny program) mal charakter *ľudovej demokracie* ako formy triednej moci, diktatúry proletariátu. Jej cieľom bolo odstrániť kapitalistické výrobné vzťahy, potlačiť odpor buržoázie, likvidovať jej ideológiu a zabezpečiť prechod k socializmu. Bolo nevyhnutné vyriešiť aj mnohé *teoretické problémy*, medzi nimi aj otázku, *v akom rozsahu je ľudová demokracia predfázou socializmu* a v akej miere z hľadiska *perspektívy socializmu* pripúšťa spoluprácu s buržoáznymi (demokratickými) stranami, *v akom rozsahu a forme obsahuje v sebe socialistické prvky a tendencie*. Bolo potrebné vyriešiť aj otázku Národného frontu, upevniť zväzok robotníctva a roľníctva a odstrániť silné zvyšky sociálneho reformizmu (sociálna demokracia) i prežitky ľudáckej ideológie na Slovensku.

Situácia od oslobodenia a najmä tesne pred r. 1948 bola veľmi zložitá. Dôsledky vojny boli ťažké predovšetkým v ekonomike, čo sa snažila využiť

¹ Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSC. Schválené na plenárnom zasadnutí ÚV KSC v decembri 1970.

Strana, štát a ľud. Odpovede generálneho tajomníka ÚV KSC G. Husáka na otázky redakcie časopisu Otázky míru a socializmu, 1972, č. 9.

² Cit. interview G. Husáka v časopise Otázky míru a socializmu.

buržoázna reakcia. Nebolo dosť skúseností a nebolo možné prejsť hneď — so zreteľom na účasť pokrokovej časti buržoázie v odboji — *na socialistickú cestu*. Možno povedať, že aj nedôsledné uplatňovanie marxizmu-leninizmu v našom spoločenskom živote a vôbec v riadení spoločnosti, nie vždy správne zovšeobecňovania čiastkových poznatkov, neprimerané využívanie skúseností sovietskej socialistickej revolúcie, voluntarizmus a subjektivismus v riadení, netriedny prístup k riešeniu problémov zapríčinili, že náš vývin prinášal aj po r. 1948 krízové stavy, z ktorých najhrozivejšia bola kríza v r. 1968—1969.

Roku 1945 sa vytvorili *podmienky a predpoklady, aby národná, demokratická revolúcia prerastala postupne do socialistickej revolúcie*. Tento proces neprebíhal bez ťažkostí, kríz a konfliktov. Politická moc do r. 1948 nebola úplne v rukách robotníckej triedy a komunistickej strany, a preto zásahy do súkromnovlastníckych vzťahov narážali na silný odpor buržoázných strán. Vyžadovali sa zmeny v ekonomike, aby sa obmedzila moc buržoázie a maloburžoázie. Odstraňovali sa kapitalistické výrobné vzťahy a budovali sa predpoklady pre *materiálno-technickú základňu socializmu*. Buržoázia brzdila tento proces, snažila sa orientovať našu politiku na západ a oslabovať naše zväzky so Sovietskym zväzom. V podstate išlo o otázky nacionalizmu a internacionalizmu, ktoré v zložitých pomeroch 1945—1948 viedli k ostrým konfliktom s reakčnou buržoáziou. Vývin v týchto rokoch poznamenali aj *príznaky ďalších otrasov a kríz*. Za zložitej situácie, v boji s „demokratickými“ spojencami a v ideologických zmätkoch aj medzi časťou komunistov nebolo ľahké presadzovať *gottwaldovskú líniu, stratégiu a taktiku*. Ale už na jeseň 1947 a najmä v zime 1948 sa gottwaldovské vedenie strany s celou rozhodnosťou postavilo proti úkladom buržoázných strán a proti vedeniu sociálnej demokracie. Komunistická strana pod vedením Kl. Gottwalda vedela zmobilizovať robotníctvo, odborové organizácie i ľudovú milíciu a upovedomila reakciu, že *naša republika nepôjde späť ku kapitalizmu*. Akčné výbory vo fabrikách odstraňovali predstaviteľov reakcie z významných funkcií. 25. februára 1948 znamenal *historickú porážku* reakcie u nás. Dnes už máme svedectvá a dôkazy, že vnútorná reakcia bola spojená s imperialistami, s propagátormi tzv. „studenej vojny“. Februárovým víťazstvom robotníckej triedy sa vytvorili *základy budovania socializmu v našom štáte*.

Bude potrebné dôkladne rozobrať, v akej miere sa už v tomto období prejavovali rôzne nacionalistické a šovinistické tendencie — ako zvyšky neblahej minulosti — v oboch častiach našej republiky. Fakt je, a vidíme to vo svetle dnešných dokumentov a najmä z *Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*, že chyby vo vedení strany a nedostatočná znalosť marxizmu-leninizmu viedli aj k nepotrebným zásahom do nášho vývinu. Predovšetkým politické procesy v r. 1950—1952 mali neblahé dôsledky pre náš vývin. Chyby a omyly, zámerne zveličované a interpretované z protisocialistických a protisovietskych pozícií, tvorili organickú súčasť vystúpenia oportunistických, revizionistických a kontrarevolučných síl v r. 1968—1969.

Február 1948 znamenal víťazstvo robotníckej triedy, ľudu a socializmu:

pod vedením našej strany sa upevňoval politický systém diktatúry proletariátu, kládli sa základy socialistickej ekonomiky a postupne sa zvyšovala hmotná i kultúrna úroveň nášho ľudu. Po Februári 1948 boli znárodnené hlavné priemyselné podniky, urobili sa zásahy do malovýroby a obchodu, zobrala sa pôda kapitalistom i kolaborantom a v celej organizácii života sa začali uplatňovať *socialistické spoločenské vzťahy*. Zaktivizovali sa kultúrni a ideologickí pracovníci, zo škôl a z rôznych vedeckých i kultúrnych inštitúcií sa odstránili predstavitelia buržoázie a reakcie.

Po demisii prezidenta Beneša r. 1948 prezidentom republiky sa stal Kl. Gottwald. Uskutočnilo sa zlúčenie KSČ a KSS a neskôr sa zlúčila aj sociálnodemokratická strana so zjednotenou KSČ. Po porážke reakcie mnohí vedúci predstavitelia a ideológovia porazených buržoáznych strán odišli do emigrácie. Od toho času — spolu s emigráciou po r. 1968—1969 — jedia svoj trpký chlieb a stoja v službách nepriateľov našej republiky.

Už r. 1949, na IX. zjazde KSČ sa vytýčili pre našu spoločnosť úlohy *prvej československej päťročnice*. Po dvojročnom pláne obnovy hospodárstva prvý päťročný plán bol zameraný na budovanie *ťažkého priemyslu a strojárstva*. Orientácia na ťažký priemysel prinášala aj mnohé problémy. Isté ťažkosti sa vyskytovali i na vnútornom trhu. Výroba a trh sa odpútavali od kapitalistického západu. Začali sme sa spoliehať viac na vlastné sily, zdroje a rezervy. Pod vedením strany sa utvárala a upevňovala materiálno-technická základňa (ťažký priemysel, strojárstvo). Budovali sa nové závody, rástol počet robotníkov a vznikali nové pracovné príležitosti. Tento vývin sa mimoriadne *intenzívne prejavil na Slovensku, na jeho spriemyselňovaní a skultúrňovaní*.

Celý komplex problémov budovania socializmu sme *nemohli vyriešiť sami*. Za pomoci Sovietskeho zväzu a vybudovaním ťažkého priemyslu bolo možné vytvoriť podmienky pre zvyšovanie životnej, hmotnej a kultúrnej úrovne ľudu.

Na IX. zjazde KSČ (1949) sa rozhodlo začať *socialistickú prestavbu nášho poľnohospodárstva*. Bez prechodu dediny k socializmu — vyh!ásil Kl. Gottwald — nebude u nás socializmus. Vývin od r. 1948 a najmä udalosti rokov 1968—1969 potvrdili správnosť Gottwaldovho náhľadu. KSČ uskutočňovala a upevňovala leninský princíp zväzku robotníckej triedy s roľníctvom. Utvorením roľníckych družstiev a budovaním štátnych majetkov sa položili *základy socialistickej veľkovýroby v poľnohospodárstve*. Iba dnes, keď si pozrieme „novú tvár“ našich dedín, vieme oceniť v plnom rozsahu dôsledky tohto faktu.

Proces „socializácie“ našej spoločnosti, ako sme už uviedli, neprebíhal bez ťažkostí a problémov. Vyskytovali sa aj chyby a omyly, subjektivistická a voluntaristická interpretácia nášho vývoja, isté preceňovanie dosiahnutých výsledkov, nekritickosť a nerešpektovanie objektívnych spoločenských zákonov. Postupne sa opúšťali — ako povedal G. Husák v citovanom interview — aj *triedne hľadiská a na celom ideologickom fronte prenikali buržoázne a nemarkxistické smery a teórie* (novopozitivismus, existencializmus, fenomenológia a rôzne sociologické koncepcie o „priemyselnej“ a „postindustriálnej“ spoločnosti). Na Slovensku sa nebojovalo dostatočne ani proti zvyškom buržoáznej a najmä

ľudáckej ideológii. Opúšťal sa triedny a stranický prístup pri analýze spoločenských javov a problémov. Chybou bolo, že „obdiv“ pre nové a moderné smery vo filozofii nevedol k prijímaniu ich *pozitívnych prvkov*, ale často k preberaniu takmer *celých sústav* a neprepracovaných kategórií uvedených smerov a prúdov.

V socializačnom procese mala významnú úlohu *veda, filozofia, spoločenské vedy a celý kultúrny a ideologický front*. Musíme oceniť, že práce klasikov Marxa, Engelsa a Lenina sa študovali, rozširovali a stávali sa *základom vedeckej analýzy* predovšetkým v spoločenských vedách. Chybou však bolo, že sa často len *citovali*, ale nevysvetľovali sa zložité a rozporné javy nášho spoločenského vývinu na teoretickom a metodologickom základe marxizmu-leninizmu. Vznikla síce nová ekonomika, upevňovali sa socialistické spoločenské vzťahy, vytvárala sa nová sociálna štruktúra, zlikvidovali sa vykorisťovateľské vzťahy a nepriateľské triedy; vedeckí pracovníci však nezbadali, že *tieto triedne a sociálne rozpory sa postupne prenášali do sféry ideologickej, svetonázorovej, vedeckej*. Statický a metafyzický prístup k analýze spoločenských javov neumožňoval vidieť našu spoločnosť v pohybe, v rozporoch, ale predsa len v smerovaní k vyšším etapám socializmu.

II

Víťazstvo vo februári 1948 prinieslo *podstatné zmeny aj v oblasti kultúry, vedy, filozofie, umenia, výchovy, vzdelávania, ideológie*. V celej nadstavbovej oblasti si reakcia ešte udržala silné pozície. Situáciu využívali malomeštiacke živly a vrstvy, o ktoré sa opierala najmä katolícka (ľudácka) reakcia a kolísaví intelektuáli. Boli aj pokusy zneužiť náboženstvo a cirkev proti socializmu. Cirkevné zákony z r. 1949 to prekazili.

V boji proti buržoázii a jej ideológii pripadla významná úloha rôznym spoločenským, kultúrnym a vedeckým ustanovizniám (Zväzy spisovateľov a iných umelcov, ČSAV a SAV, Zväz československo-sovietskeho priateľstva, Spoločnosť pre šírenie politických a vedeckých poznatkov a pod.). Tieto inštitúcie a spolky prispeli nepochybne aj *k upevňovaniu marxisticko-leninského svetonázoru*. Veľký význam pre „ideologickú ofenzívu“ mal Zjazd národnej kultúry (apríl 1948), na ktorom českí a slovenskí vedci, umelci, literáti a iní kultúrni pracovníci sa prihlásili k obrodeneému Národnému frontu. Vrcholom tohto spoločensko-politického vývinu bola *Ústava 9. mája*, v ktorej boli zakotvené revolučné vymoženosti nášho ľudu a položené právne základy pre budovanie socializmu u nás.

Napriek všetkým úspechom v budovaní materiálno-technickej základne a kultúrnej nadstavby vyskytovali sa i závažné nedostatky v našom spoločenskom vývoji. K nim v nemalej miere prispeli aj naše spoločenské vedy a filozofia, ktoré nepomáhali *dost účinne* strane podávaním hlbokých konkrétnych analýz a podkladov pre spoločensko-politickú prax. Chyby a omyly sa pokladali zväčša za buržoázne prežitky, za pozostatky kapitalistických výrobných vzťahov, za činnosť nepriateľských živlov, alebo za subjektivistické a voluntaristické

metódy v riadení spoločnosti. Bola to len čiastočná pravda. Takéto názory a závery neboli výsledkom dôkladnej dialektickej analýzy. Nechápalo sa, že procesy a javy — okrem subjektívnej interpretácie — majú predovšetkým svoju *objektívnu zákonitosť*. Nesprávna analýza našej spoločenskej a ideovej situácie, jej stavu, trendov a perspektív bola zavinená zrejme aj nedostatkami *v marxistickom myslení*. Nie vždy a včas bolo možné naše analýzy a výskumy v spoločenských vedách usmerniť tak, aby sa i *na teoretickej rovine* rozvíjali a riešili tie problémy, ktoré majú z *hľadiska socialistického vývinu kľúčový význam*. Vyžadovala sa hlboká, dôsledná a konkrétna marxisticko-leninská analýza stavu a perspektív našej spoločnosti (o to sme sa pokúšali, žiaľ, až teraz, r. 1971—1972). Pri našich úvahách sme mali vychádzať z faktu pomerne vyspelej priemyselnej spoločnosti, z úrovne výrobných síl a výrobných vzťahov a z celej adekvátnej nadstavbovej sféry. Bolo zrejmé, aj keď sa formovali *nové spoločenské triedy*, že sú medzi nimi rozdiely, že je rozdiel medzi úrovňou českých a slovenských krajov, medzi robotníctvom a roľníctvom a že aj morálno-politická jednota nášho ľudu je proces. Vedelo sa aj to, že časť inteligencie ešte vždy nenašla správny vzťah k robotníckej triede a k jej historickému poslaniu.

Vo vedeckej analýze, vo filozofickom myslení nedostatočne sa prejavovali Marxove a Leninove myšlienky o tom, že daná spoločensko-ekonomická formácia obsahuje v sebe *dlhý proces* a že v prvej fáze komunistickej spoločnosti, v socializme (aj v rozvinutej etape) sú ešte *silné pozostatky kapitalizmu najmä v oblasti nadstavby, ideológie*. Vo vedomí a myslení našich pracujúcich dlho zotrávajú prežitky a predsudky, ktoré spomaľujú náš vývin. Právom možno vytýkať našej vede, spoločenským vedám, filozofii a propagande, že *nepomáhali strane objektívne, exaktne analyzovať zložité problémy našej spoločnosti*. Filozofickí a vedeckí pracovníci nechápali, že „idealizovanie daného stavu“, sebauspokojovanie a nerešpektovanie (alebo neznalosť) objektívnych zákonov neprináša pozitívne výsledky. Nestačím zdôrazňovať, že to neboli *len* chyby a omyly vo vede, filozofii, propagande, ideológii. Nebolo na úrovni ani riadenie spoločnosti, v riešení ekonomických problémov vládol voluntarizmus, čo sa prejavovalo v organizácii práce, v zlom systéme odmeňovania, v „ideálnych“ stimuloch hmotnej zainteresovanosti (rovnostársky sa vyrovnávala dobrá a zlá práca, trpelo sa sociálne príživníctvo a pod.). Fakt, že u nás *zanikli nepriateľské triedy*, ešte neznamená, že *niet už nijakého rozdielu medzi robotníctvom a družstevným roľníctvom, medzi rôznymi sociálnymi skupinami, medzi inteligenciou a ostatnými pracujúcimi, medzi vedúcimi vo výrobe a v úradoch a medzi ich podriadenými*. Neznamená ani to, že zložitú problematiku vo výrobnej sfére možno *presunúť bez zvyšku* na sociálnu rovinu (v duchu zásad komunizmu: každému podľa potreby). Prehliadlo sa aj to, že na dnešnom stupni nášho vývinu existujú dosiaľ aj *skupinové záujmy a rozdiely* a že pri odmeňovaní musí platiť socialistická zásada každému *podľa množstva a kvality spoločensky prospešnej práce*. Takéto a podobné teoretické chyby sa vyskytovali pri analýzach, ktoré nerešpektovali objektívne závislosti, vzťahy všeobecného, zvláštneho

a jednotlivého (regionálne a celospoločenské záujmy). Nechápala sa zložitá rozporná dialektika nášho spoločenského vývinu.

III

Február ovplyvnil naše filozofické myslenie, uvoľnil priestor pre dialógy a rozpravy— na platforme marxizmu-leninizmu — o základných otázkach nášho vývinu. Zostáva však problém, ako sa nášmu ideologickému frontu podarilo využiť *veľké možnosti*, ktoré tu boli, a ako vedel i chcel aj sám pomáhať pri uskutočňovaní ideí a programu Februára. Zo stručnej analýzy na tomto úseku budú zrejmé klady a úspechy, ale aj závažné nedostatky, ktoré priniesli svoje „plody“ najmä v krízových rokoch (1968—1969).

Zaujíma nás predovšetkým to, ako sa naše *marxisticko-leninské myslenie vyrovnalo s mnohými problémami*, ktoré prinášal náš vývin. V tejto úvahe sa budem opierať jednak o svoju stať *KSČ a rozvoj marxizmu-leninizmu na Slovensku* a jednak o *Analýzu výskumnej činnosti v oblasti filozofie*.³

Bude nás predovšetkým zaujímať, aký bol *podiel* nášho filozofického myslenia pri realizovaní ideí a programu Februára 1948. Na túto otázku nemožno jednoznačne odpovedať. Fakt je, že existovali *objektívne* príčiny, pre ktoré sa u nás marxizmus-leninizmus nerozvíjal a nerozpracúval „jednosmerne“. Ak sa naša spoločnosť ešte aj v r. 1968—1969 mohla dostať do *katastrofálneho stavu*, príčinou je aj to, že do strany, do jej vedúcich orgánov a funkcií a do kľúčových pozícií nášho verejného života sa dostávali ľudia, ktorí sa spreneverili marxizmu-leninizmu a proletárskemu internacionalizmu a ktorí vo svojej práci nerešpektovali normy socialistického života.

Už pred Februárom 1948, po r. 1945 sa na širokom kultúrnom fronte, vo vede, filozofii a ideológii viedol boj o *socialistické formy nášho spoločenského vývinu*. Buržoázia mala v týchto rokoch silné pozície v oblasti nadstavby, kultúry, vo vede a umení. V rôznych maskovaných formách prežívala nacionalistická ideológia, klerikalizmus a rafinované formy idealizmu, najmä pozitivizmu. (Nepodceňujú sa ani isté *pozitívne aspekty* „objektívnej“ vedy a filozofie v porovnaní s výslovné reakčnými myšlienkovými smermi.) V politicko-ideovom boji naša robotnícka trieda a komunistická strana nemala *jednoznačnú a aktívnu* podporu celého ideologického frontu. Príčina je aj v tom, že existovala už spomínaná povrchná znalosť marxizmu-leninizmu a že neschopnosť dialekticky myslieť sa prejavovala v zanedbávaní spojenia teórie s praxou, filozofie (teórie) s politikou. Vyskytovali sa aj sklony k dogmatizmu, objektivizmu, úsilie pestovať „čistú vedu“, „immanentnú filozofiu“. Záujem sa sústreďoval na „kritiku“ (málo principiálnu, dôslednú) našej kultúrnej minulosti (idealistická filozofia, osvietenstvo, štúrovstvo, hlasizmus, iracionalistická a pozitivistická filozofia). Zanedbávali sa klasici marxizmu-leninizmu a sovietska vedecká i filozofická tvorba najmä po r. 1956.

³ SIRÁCKY, A.: Problémy a perspektívy socializmu, Bratislava 1972, 101—131.
Analýza výskumnej činnosti v oblasti filozofie v 60-tych rokoch vo Filozofickom ústave SAV.

Situáciu po r. 1948 by sme mohli *vcelku a dost zjednodušene* charakterizovať tak, že sa stretávali *dve koncepcie* (nie dost vyhranené), modifikované v závislosti od spoločensko-historických podmienok:

1. *Koncepcia filozofie (i vedy) úzko spätá so základnými spoločenskými a politickými socialistickými zmenami*, rozvoj jej problémov a kategórií z tohto aspektu a často i za cenu omylov (obdobie dogmatizmu a „vulgarizátorstva“) a jej zotrvávanie na pozíciách marxizmu-leninizmu.

2. *Koncepcia imanentnej, „svojbytnej“ línie rozvoja filozofie*, ktorá nepochybne prispela k spresneniu niektorých marxistických kategórií a materiálove, faktmi obohatila naše myslenie (výskumy v dejinách filozofie, v logike, metodológii vied, i v sociológii). Na druhej strane táto filozofia nevedela dostatočne čeliť „únikovým“ tendenciám (zanedbávanie *princípu triednosti, straníckosti* filozofie) a pri interpretovaní nemarxistických ideových smerov sa približovala — i nechtiac — až k hraniciam revizionizmu a reformizmu.⁴

Spomínaná *Analýza Filozofického ústavu* potvrdzuje *celkove i v podrobnostiach* takéto závery o rozvoji nášho filozofického myslenia. Vo svetle práve tejto *Analýzy* a kritiky vyniká *pomerne malý a problematický prínos a miera politickej funkčnosti a spoločenskej angažovanosti našej filozofie*.

Zdá sa mi, že v ďalších rokoch (najmä po r. 1956) prevládala uvedená *druhá koncepcia*, pretože mnohé filozofické práce sa pohybovali na rovine „retrospektívnej“ alebo abstraktnej, imanentnej, „samoúčelnej“ a v mnohých prípadoch nemarxistickej a protileninskej. V krátkosti možno povedať, že „čistý“ idealizmus sa už neobjavoval, ale zostávali ešte jeho maskované formy, objektívizmus, prvky pozitívizmu, štrukturalizmu, existencializmu a fenomenológie. To je však len *jedna stránka* vecí. Po určitých zmätkoch a dlhých „hľadaniach“ sa v niektorých filozofických prácach prejavovalo úprimné úsilie odstraňovať vplyvy týchto nemarxistických smerov a teórií a vracáť sa k pôvodným dielam Marxovým, Engelsovým a Leninovým.

Po Februári 1948 objavovalo sa však dost prác, ktoré *nerešpektovali úzku spojitost filozofie s praxou, s politikou a s potrebou riešiť kľúčové problémy nášho spoločenského vývinu*. Zanedbávali sa metódy dialektického a historického materializmu a v niektorých prácach (napr. *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie* — 1957 a *Prehľad dejín slovenskej filozofie* — 1965) sa *nie dost principiálne, vecne z triednych a straníckych pozícií* hodnotilo filozofické myslenie i naša kultúrna minulosť. V „kritike“ našej minulosti (najmä v uvedených syntetických dielach) a pri vyzdvíhovaní niektorých „pozitívnych“ stránok idealistického myslenia u nás nebolo miesta pre hodnotenie a rozbor „prvých teoretických prác, ktoré ozrejmovali sociálne korene a ideové zdroje náboženstva (u nás mali priekopnícky význam); ich význam je tým väčší, že *odhaľovali dlhodobú mystifikáciu slovenskej kultúry, hlboké a škodlivé tradície klerikálnej politiky a ideológie*“.⁵

Dosiahli sa aj nepochybné úspechy v rozvoji marxistického myslenia na

⁴ SIRÁCKY, A.: *Problémy a perspektívy socializmu*, Bratislava 1972, 124.

⁵ Tamže, s. 126.

Slovensku. Nie je potrebné sa o nich obšírnejšie zmieňovať. Stačí, keď pripomenieme iba niektoré. Popri kritike buržoáznej filozofie, „materiálových“ štúdiách zo slovenskej kultúrnej a filozofickej minulosti, kritike náboženskej filozofie a klérofašistickej ideológie objavovali sa *cenné práce z oblasti logiky, metodológie a teórie vedy*, rozvíjali sa aj niektoré kategórie dialektického a historického materializmu. Treba vyzdvihnúť, že u nás sa *neporušilo spojenie filozofie so sociológiou* a že sa sociológia rozvíjala na teórii historického materializmu ako marxisticko-leninská teoreticko-empirická veda o spoločnosti.

Avšak v súvislosti s celkovým hodnotením rozvoja marxizmu-leninizmu po r. 1948 nemožno nespomenúť aj niektoré *pokusy o revíziu základov marxizmu-leninizmu* (najmä po r. 1953 a 1956). Dá sa to vysvetliť, pravda, aj z celkovej spoločensko-politickej situácie tých rokov, ale aj z *úsilia rozvíjať filozofiu na „originálny“, „autentický“ spôsob*. „Originalita“ spočívala predovšetkým v tom, že sa zanedbávala straníckosť a triednosť filozofie. „Je jasné, že filozofia sa má vyvíjať z *vlastných zdrojov*, z potrieb prehlbujúceho a diferencujúceho sa myslenia, ale nemenej dôležité je aj to, aby *filozofické myslenie vychádzalo z potrieb a cieľov socialistickej spoločnosti* a aby aj to jej „najabstraktnejšie“ poznávanie zapadalo do kontextu socialistického vývoja“.⁶

Krizový stav v našej spoločnosti r. 1963 a najmä v rokoch 1968—1969 ukázal, že *zanedbávanie dôslednej marxisticko-leninskej, socialistickej analýzy vo filozofii viedlo k nekritickejmu preberaniu „moderných smerov“ a k úsiliu (niekedy možno aj úprimnému) tvorivo rozvíjať marxizmus-leninizmus*. Dôsledok však bol, že títo „tvoriví marxisti“ zaplávali do „neutrálnych“ vied objektivizmu a do mútnych vôd oportunistu a revizionizmu. V niektorých prácach zdôrazňovali sa len „deformácie“ socialistického systému a nevideli a nedocenili sa pozitívne výsledky nášho vývinu. Aj v *Poučení z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* (december 1970) sa hovorí, že na ideologickom fronte sa sústavné ustupovalo pred buržoáznou ideológiou, podliehalo sa *prakticizmu* a účinnosť propagovania politiky a ideológie strany sa znižovala na „abstraktné vysvetľovanie marxisticko-leninských poučiek“. Filozofické myslenie sa nestalo neoddeliteľnou súčasťou politického boja strany a robotníckej triedy a porušili sa teoretické, triedne a internacionálne základy strany. Začal sa pestovať maloburžoázny spotrebiteľský socializmus, vytvárali sa falošné mýty o socialistickej skutočnosti, čo nakoniec vyústilo „do odmietania a popierania socializmu vôbec“.

V *Analýze Filozofického ústavu* z r. 1972 sa *úplne a konkrétne potvrdzujú základné myšlienky a závery Poučenia*. Koncom päťdesiatych rokov — hovorí sa v *Analýze*, z ktorej sú prevzaté nasledujúce citáty — „začala sa ofenzíva, vedená postupne a cielavedome proti základným princípom marxisticko-leninskej filozofie“ (pod č. A. S.). Ofenzíva sa predstavovala ako „proces očisty marxistickej filozofie“, s cieľom „vrátiť filozofiu samu sebe“. Filozofia (nehovorilo sa, o akú filozofiu ide!) sa mala stať „kritickým svedomím doby“. Hlásatelia „očisty“ filozofie sa sústreďovali na boj za „odideologizovanie filozofie“ a predo-

⁶ Tamže, s. 128.

všetkým ostro vystupovali proti „straníckemu riadeniu filozofie“. Podceňovalo sa svetonázorové pôsobenie filozofie a jej spojenie s ideovopolitickým programom komunistickej strany. Objavoval sa „pluralizmus“ v rámci marxistického myslenia a žiadal sa „voľný priestor pre akúkoľvek kritiku a iniciatívu“ (podč. A. S.). Ostrá, nesepravodlivá a jednostranná bola „kritika Stalinovej epochy“ vo filozofii, odsudzovala sa takmer celá sovietska filozofická tvorba ako „komisárske chápanie filozofie v epoche stalinizmu“. Nezodpovedne a metafyzicky sa odmietal „Stalinov dialektický a historický materializmus“. Právo strany zasahovať do filozofických a ideologických otázok sa označovalo ako „centralistické a nevedecké dirigovanie“, volalo sa falošne a so zjavným zámerom revizionistickým po „rehabilitácii Marxa“. Kritizovala sa Leninova teória odrazu a takmer *absolútne* sa odmietal Leninov prínos do rozvoja marxistickej filozofie.

Pri rozvíjaní kategórií a problémov dialektiky, ontológie a gnozeológie, filozofickej antropológie, „scientizmu“ vyskytovali sa popri určitých kladoch úplne *problematické, konfúzne a v podstate nemarxistické výroky a formulácie*. Nepochopiteľné bolo tvrdenie, podľa ktorého dialektika — na rozdiel od „metafyziky“ — spočíva v tom, že sa v nej nenastoluje „otázka priority ducha a hmoty“, ako to robili Marx, Engels a Lenin. Za vzor „vedeckej dialektiky“ sa kládli Spinoza, Descartes a Hegel. V tomto prípade nejde už o „vedeckú“ neserióznosť, ale o zjavnú *naivitu a negramotnosť*. Títo „dialektici“ dokazovali že skutočnosť nie je len materiálna, ale aj ideálna, a dialektikom nie je ten, kto sa pýta, čo je prvotné: duch alebo hmota. — Ťažko takéto výroky označiť inakšie ako filozoficko-psychologickú mystifikáciu na „vysokej“ rovine konfúznosti. Aj pri „sporoch o teórii odrazu“, pri úvahách o dialektike, o antológii a gnozeológii, o filozofii človeka, o slobode, o humanizme atď. vyskytovali sa *nepresné a nejasné formulácie*, zavinené nielen opúšťaním marxistickoleninských pozícií, ale aj slabou znalosťou príbuzných vedných odborov.

Mnoho sa u nás — z nemarxistických pozícií — písalo o filozofii človeka, o „filozofickej antropológii“ a o „autentickom“ marxizme. Opúšťali sa pozície a východiská, teória a metodológia marxizmu-leninizmu. Zaujímali sa, pravda, aj marxisticky dôsledné stanoviská, ako boli mnohé state a úvahy L. Szántóa, alebo v prípade „filozofie človeka“ Bodnárovo konštatovanie, že nepotrebujeme osobitnú vedu, „pretože filozofické otázky človeka sú integrálnou súčasťou marxizmu“ (1967).

Celkom zákerne znie téza „tvorivých marxistov“, že v marxizme sa deje „pseudosocialistická redukcia filozofie“, že sa marxizmus postupne „dehumanizuje“ a „odetizuje“ a že sa v ňom „vyklieštuje existenciálny moment ako konštitučná zložka jeho teoretickej štruktúry“. Nielen tento príklad, ale aj ďalšie pokusy „tvorivého rozvíjania marxizmu“ (napr. tvrdenie, že socializmus je jedna z mnohých foriem, variantov „budúcich spoločenských premien“) svedčia o tom, že sa marxizmus a socializmus interpretovali v niektorých filozofických prácach „v rozpore so základnými princípmi teórie a praxe budovania socializmu v krajinách socializmu“.

Uvedené, v stručnom prehľade zhrnuté príklady a fakty dokazujú, že časť

nášho filozofického myslenia nešla *paralelne* s rozvojom našej spoločnosti, že sa postupne opúšťali idey a program Februára 1948. Aj vo významnom straníckom dokumente, v *Poučení* sa hovorí o tom, že niektorí spoločenský vedci *teoreticky* pripravovali *krízový stav* našej spoločnosti v r. 1968—1969.

IV

Stručná analýza *stavu a problémov* nášho marxisticko-leninského myslenia v súvislosti s Februárom 1948 núti nás sformulovať niektoré *hlavné úlohy*, pred ktorými stojíme. Je potrebné, aby celý teoreticko-ideologický front, v ňom aj marxistická filozofia, *aktívnejšie a účinnejšie* ako dosiaľ pomáhali strane rozpracovať a riešiť problémy nášho spoločenského vývoja. Vychádzajúc z *uznesení XIV. zjazdu Komunistickej strany Československa, z Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSC, z posledných ideologických plén ÚV KSC a ÚV KSS, z úvahy KSC a rozvoj marxizmu-leninizmu na Slovensku* a z *Analýzy Filozofického ústavu SAV* na našich filozofických pracoviskách sa máme sústrediť na tieto úlohy:

1. Hlbšie rozpracovať *kategórie dialektického a historického materializmu* v rámci koordinovaných teamových výskumov. Pritom zvyrazňovať *jednotu svetonázorových a ideologických funkcií* v súčinnosti s prírodnými a spoločenskými vedami.

2. Venovať sústavnú pozornosť *filozofickým problémom, súvisiacim s vedeckotechnickou revolúciou* (spoločenské a ideologické dôsledky vedeckotechnickej revolúcie, otázky „technizácie“ života, otázky humanizmu, „odcudzenia“, rozvoja socialistickej osobnosti).

3. Sústrediť sa na *kritický a dôkladný rozbor* nemarxistických myšlienkových smerov, prúdov, teórií a tendencií.

4. *Marxisticko-leninsky prehodnotiť otázky kompromitované pravícou* (základné kategórie marxizmu-leninizmu, teória odrazu, sloboda a humanizmus, ľudská „subjektivita“, „pluralizmus“ v marxizme, vedúca úloha strany, princíp straníckosti a triednosti vo filozofii a pod.).

5. Zamerať sa v teamových prácach na *analýzu a hlboké teoretické rozpracovanie (filozofické zovšeobecnenie) základných, kľúčových problémov rozvoja socialistickej spoločnosti*.

6. *Sústavne rozširovať a prehlbovať spoluprácu* na rozvoji marxisticko-leninskej filozofie s českými filozofmi, ako aj s filozofmi ostatných socialistických krajín, najmä Sovietskeho zväzu.

Андрей С и р а ц к и

В развитии нашего общества, кроме бесспорных позитивных результатов, имели место также недостатки и ошибки субъективистского характера. В период народной демократии ликвидировались капиталистические производственные отношения, подавлялось сопротивление буржуазии, ликвидировалась ее идеология и обеспечивался переход к социализму. В годы 1947—1948 КПЧ против напора реакции мобилизовала рабочий класс, профсоюзные организации и народные милиции. Это было историческое поражение реакции в нашей стране.

Февраль 1948 ознаменовал победу рабочего класса, нашего народа и социализма. Упрочилась политическая система диктатуры пролетариата, были положены основы социалистической экономики, повышался материальный и культурный уровень народа. Материально-технический базис социализма укреплялся посредством строительства тяжелой промышленности, машиностроения, а также путем социалистического переустройства нашего сельского хозяйства.

В результате одержанной в феврале 1948 г. победы существенные изменения настали также в области культуры, науки, философии, искусства, воспитания и образования. Автор подчеркивает, что наши общественные науки, в том числе и философия, помогли на теоретическом уровне решать те проблемы, которые с точки зрения социалистического развития имели ключевое значение.

Автор исследует вклад философской мысли в реализацию идей и программы Февраля. Он показывает, как до Февраля и после него на широком культурном фронте велась борьба за социалистические формы нашего общественного развития. В статье разбираются две концепции, имевшие место в борьбе за развитие марксистской философской мысли: 1. концепция философии и науки, тесно связанных с основными общественными и политическими изменениями, и 2. концепция имманентной, «самобытной» линии развития философии. Вследствие преобладания второй концепции в области марксистской мысли проявлялся недостаточный и проблематический вклад, а также низкая мера политической действительности и общественной активности философии. Наряду с бесспорными успехами («богатые материалы») работы о словацкой культурной истории, разработка некоторых категорий диалектического и исторического материализма, ценные работы по логике, методологии, теории науки и т. д.) встречались и попытки ревизовать основы марксизма-ленинизма, имели место отступления перед буржуазной идеологией, отход от классового, партийного и интернационального подхода, проповедь «деидеологизации» философии и «плюрализма» в рамках марксистско-ленинской мысли. Под маской «творческого» развития философии в марксизм вносились различные «современные» философские направления (экзистенциализм, феноменология, неопозитивизм, структурализм, «философская антропология» и т. п.).

В заключении своей статьи автор намечает главные задачи, стоящие в ближайшие годы перед нашей философией и в духе февраля 1948 вытекающие из резолюций XIV съезда КПЧ и из «Уроков кризисного развития в партии и обществе». Необходимо более глубоко разрабатывать категории диалектического и исторического материализма, уделять внимание философским проблемам, связанным с научно-технической революцией, сосредоточиться на критическом разборе немарксистских идейных направлений, с марксистско-ленинских позиций переосмыслить вопросы, скомпрометированные оппортунистами и ревизионистами. Особое внимание необходимо уделить философской разработке и обоб-

щению основных, ключевых проблем развития социалистического общества, а также в более широком масштабе развивать и углублять сотрудничество в области разработки марксистско-ленинской философии с чешскими философами и с философами остальных социалистических стран, в особенности Советского Союза.

FEBRUARY 1948 AND THE 25-YEAR DEVELOPMENT OF OUR PHILOSOPHY

Andrej Sirácky

In our development after the year 1945, besides indisputable positive achievements, there occurred also mistakes and errors of subjectivist character. In the period of *people's democracy* the replacement of capitalist relations of production, the suppression of bourgeoisie's resistance, the liquidation of their ideology and the securing of the transition to socialism were the matter. The Communist Party of Czechoslovakia mobilized the working class, trade union organizations and people's militia against the impact of reaction in the years 1947-48. It was a *historical defeat* of reaction in this country.

The February 1948 meant the victory of the working class, of our people and socialism. The political system of dictatorship of the proletariat was established, the fundamentals of socialist economy were laid, the material and cultural levels of the people were increased. The material-technological basis of socialism was being established by building up heavy industry, engineering, and by socialist reconstruction of our agriculture.

The victory in 1948 brought *essential changes also in the sphere of culture, science, philosophy, art and education*. The author emphasizes that our social sciences, inclusive of philosophy, helped in the *theoretical level* solve those problems that, from the point of view of socialist development, had a key importance.

The author investigates *the share* of philosophical thinking in realizing the ideas and programme of the February. He points out how before and after the February the struggle for socialist forms of our social development was led *on the broad cultural front*. He analyzes the two conceptions that encountered in the struggle for the development of marxist philosophical thinking: 1/ the conception of philosophy and science closely connected with the basic social and political changes and 2/ the conception of immanent, „distinctive“ line of development of philosophy. As a result of the latter having overwhelmed, the marxist thinking brought small and problematic contribution and a low measure of political operation and social engagement of philosophy. Besides indisputable successes („material“ studies of the Slovak cultural past, elaboration of some categories of the dialectical and historical materialism, valuable studies in the sphere of logic, methodology, in the theory of science, etc.) *there were also* attempts at a revision of the fundamentals of marxism-leninism, concessions to bourgeois ideology, the class, party and international approaches were being abandoned, „de-ideologization“ of philosophy and „pluralism“ in the framework of marxist-leninist thinking were being declared. Under a mask of a „creative“ development of philosophy various „modern“ philosophical trends (existentialism, phenomenology, neopositivism, structuralism, „philosophical anthropology“, etc.) were being brought into marxism.

In the conclusion of his considerations the author sketches *the chief tasks* which in the spirit of the February 1948 result from the resolution of the 14th congress of the Communist Party of Czechoslovakia and from the Enlightenment of the crisis development in the Party and in the society for our philosophy in the next years. It is necessary to elaborate more

deeply the categories of the dialectical and historical materialism, to pay attention to the philosophical problems connected with the scientific-technological revolution, to focus at a critical analysis of nonmarxist trends of thought, and to revalue, in the spirit of marxism-leninism, the questions that had been compromised by the opportunists and revisionists. It is necessary to aim especially at a philosophical elaboration and generalization of the basic, key problems of the development of socialist society and, last but not least, to develop and intensify the co-operation in the development of marxist-leninist philosophy with the Czech philosophers as well as with the philosophers from other socialist countries, especially from the Soviet Union.